

Dijitalleşen Dünyada Din Eğitimi

Dr. Bülent KOÇOĞLU

Dr. Bülent KOÇOĞLU

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA DİN EĞİTİMİ

ISBN 978-625-6140-62-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2024, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Kasım 2024, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Beyza Nur Erdoğan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Tarih boyunca insanlık bireysel ve toplumsal anlamda, Alice'in kediyle içinde bir birçok ironiyi barındıran diyalogundakine benzer bir durumu yaşamıştır. Alice'in "Lütfen bana hangi yolu izlemem gerektiğini söyler misiniz?" sorusuna karşılık kedi; "Nereye gideceğini bilmiyorsan hangi yoldan gittiğinin hiçbir önemi yoktur" cevabını vermiştir. Aslında bu durum yine kedinin "Kesinlikle bir yere varırsın, tabii eğer yeteri kadar yürürsen" sözü gibi, günümüzü ve geleceğimizi de ihtiva etmektedir. Dijitalleşme yolculuğu, bir patika üzerinde uzun ve çetrefilli bir yolculuğa benzetilirse burada önemli olan, tehlikelere karşı gerektiği kadar uyanık ve güçlü olabilmektir, denilebilir.

Dijital çağ, şimdiki dijitalleştirirken bir ahtapot gibi güçlü bir şekilde, birçok koldan kavrayarak geleceği de şekillendirmeye çalışmaktadır. Dijital teknolojiler bireyin sosyalleşmesinde, iletişimde, öğrenmesinde; bir yeri görmesinde, tanınmasında veya incelemesinde en önemli destek aracı konumuna yükselmiştir. Evde, okulda, yolda, iş yerinde, tarlada, fabrikada irili ufaklı kullanılan birçok araç, yapay zekânın da devreye sokulmasıyla birlikte muazzam bir ürün gamı oluşturmuştur. Eğer bu araçlar bilinçli bir şekilde yönetilmezse, her birey kendi koşulunda bu araçların mağduru ve mahkûmu hâline gelebilir. Bununla birlikte insanın, gündelik yaşamında karşı karşıya kaldığı bu çoklu dijital ürün yelpazesinde bilinçli bir tüketici olabilmesi için gerekli olan psikolojik ve pratik oryantasyon sürecini sağlıklı bir şekilde yönetmesi de elzemdir. Bu konuda, dijital yerli olan genç neslin dijital göçmenlere göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Ancak gençlerin bu araçları, daha çok pozitif yönde kullandığı ve özellikle öğrenmeyi destekleyecek uygulamaları rahatlıkla kullanabildiği net bir şekilde söylenememektedir.

Gerçekleşen endüstri devrimlerinin toplumsal, kültürel ve ağırlıklı olarak ekonomik etkileri söz konusu olmakla birlikte eğitime dönük tesiri de azımsanamayacak derecede öneme sahiptir. Teknoloji ile eğitimdeki gelişmelerin eş zamanlı gerçekleştiği ve aralarında bir korelasyon olduğu söylenebilir. Değişim tüm cesametiyle toplum içerisindeki her türlü olgu, anlayış tarzı ve değerleri dönüştürebilme gücüyle kendisini hissettirirken, bireysel direnç mekanizmasının devreye girerek; değerlerin, inançların, gelenek ve göreneklerin hayatiyetini koruması sağlanmalıdır. Eğitim ve din eğitimi, değişimden kurtulmanın mümkün olmadığı bu evrede, olması gereken içerik ve program dönüşümlerini hızlandırarak, süreçte oluşabilecek etkileri yönetecek mekanizmaları geliştirmeye odaklanmalıdır.

Dijital araçlar, eğitimin daha sağlıklı ve kaliteli yapılmasını sağlayabilme potansiyeline sahipken, eğitim de dijital araçlardan optimum düzeyde yararlanmayı temin edebilecek bir niteliğe sahiptir. Bu kapsamda dijital araçların, eğitim öğretim sürecinin içine alınması ve bireylerin, bu araçları zararlarından korunarak maksimum düzeyde verimli kullanabilmeleri amacıyla eğitim alması zaruret oluşturmaktadır. Yeni neslin, aile veya eğitim kurumlarından beklentisi, zararları konusunda bilinçlendirilerek dijital teknolojileri daha yararlı kullanabilmeleri hu-

susunda eğitilmeleridir. İnternet ve bilgisayar gibi dijital araçlara ulaşmalarının kolaylaştırılması veya ortamın dijital araçlarla donatılması demek, bireylerin bunlardan yüksek seviyede yararlanabilecekleri anlamına gelmemektedir. Dijital yerlilerin dijital araçlara olan aşinalığı, eğitim ve din eğitimi açısından düzenleyiciler tarafından yönetilmelidir.

Bu çalışmada modern bir terim olan dijitalleşme, özellikle eğitime ve din eğitimine yansımaları bağlamında tartışılmıştır. Benzer çalışmalar olmakla birlikte kavramsal boyutu, dijital araç türlerini, eğitim ve din eğitim bileşenlerine etki niteliğini birlikte ele alması bakımından diğerlerinden farklılaşmaktadır. Çalışmada yer alan hususlar, bilimsel düzlemde ancak endişe duygusuyla irdelenmeye çalışılmıştır. Çünkü yeni sosyal düzende, Mevlana'nın evrensel bir düstur hâline gelen şu meşhur "Ya olduğun gibi görün ya da görüdüğün gibi ol" sözü unutulurak maskelenmekte, çok yüzlü yaşam biçimleri tercih edilmektedir. Gerçek yaşamda kişinin kim olduğunu ona ait özgün ve tekil kimliği belirlerken, sanal dünyada bu tamamen evrilerek, bireyin kim olmak istediği ona yeni ve sanal bir kimlikle izafe edilmektedir. Dijitalleşme, aranan ve ulaşılacak istenen şey fark etmeksizin tüm müdahimlerine çeşitli seçeneklerle cevaplar üretmektedir. Toplum merkezli yaşamaya başlayan her bir şahsiyet, kendisini katıldığı sanal âlemin isteğine uygun bir hâle gönüllü olarak dönüştürebilmektedir.

Bu kitap, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde tamamladığım ve Sosyal Bilimler Enstitüsü yetkili jürisi tarafından 2024 yılında kabul edilen doktora tezinden türetilerek hazırlanmıştır. Bu çalışmanın nihayete erdirilmesinde birçok kişinin katkısı olmuştur. Tez döneminin bütün aşamalarında verdiği desteklerinden ve akademik anlamda yetişmemde ciddi katkıları olmasından dolayı danışmanım Sayın Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ Hoca'ya teşekkür ederim. Süreç içerisinde yaptığım çalışmaları okuyup, daha sağlıklı ilerleyebilmem konusunda bana yardımcı olan tez izleme komitesi üyeleri Doç. Dr. Mustafa Fatih AY, Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN ve Doç. Dr. Yasin PİŞGİN Hocalarıma teşekkür ederim. Lisansüstü çalışma yapmama vesile olan ve daima samimiyetiyle beni cesaretlendiren Prof. Dr. Rıfat ATAY Hoca'ya da teşekkür ederim. Ayrıca tez sürecinden kitabın yayına hazırlanması aşamasına kadar desteğini benden esirgemeyen amcaoğlum Prof. Dr. Erol KOÇOĞLU Hoca'ya canı gönülden teşekkürlerimi arz ederim.

Sekiz kardeşli bir ailenin en küçük evladı olarak, küçüklüğümden beri bir temenni hâlinde "Sen ilim adamı olacaksın" diye kulağıma fısıldamalarından ve bu yolda beni her daim desteklemelerinden ötürü, dâr-ı bekaya irtihal eden kıymetli anne ve babama sonsuz teşekkürler ederim. Son olarak da hayatım boyunca hep yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Bülent KOÇOĞLU
ORCID No: 0000-0002-1244-7526

İÇİNDEKİLER

Ön Söz..... iii

Giriş 1

1. BÖLÜM DİJİTALLEŞME SÜRECİNE KURAMSAL AÇIDAN GENEL BİR BAKIŞ

Temel Kavramlar	3
Teknoloji.....	5
Dijitalleşme ve Dijital Dönüşüm.....	7
Dijital Yerli ve Dijital Göçmen	10
Dijital Teknolojilerin Tarihsel Gelişim Süreci	12
Tarih	13
Bilgi ve Bilim.....	16
Sanayi Devrimleri	17

2. BÖLÜM DİJİTALLEŞME VE ETKİ ALANLARI

Dijitalleşmenin İnsan Yaşamı Üzerindeki Etkileri.....	25
Dijitalleşmenin Sosyokültürel ve Ekonomik Yapıya Etkisi	32
Dijitalleşmenin Eğitim Öğretim Sürecine Yansıması	40
Dijitalleşen Eğitimde Öğrenci	47
Dijitalleşen Eğitimde Öğretmen	52
Dijitalleşen Eğitimde Yönetici	57

3. BÖLÜM DİJİTALLEŞME VE DİN EĞİTİMİ “İmam-Hatip Liseleri”

Dijitalleşme ve Din Eğitimi.....	63
Dijitalleşme ve İmam-Hatip Liseleri.....	66
Dijitalleşmenin İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programlarına Yansıması.....	70
İmam-Hatip Lisesi Meslek Derslerinin Öğretiminde Kullanılan Dijital Araçlar	83

4. BÖLÜM

DİJİTAL ÇAĞIN İHTİYAÇLARI

Din Eğitim ve Öğretiminde Dijital Araç Kullanmanın İmkân ve Zorlukları.....	93
Eğitim Sistemi Açısından İmkân/Fırsatlar, Zorluk/Tehditler ve Yapılması	
Gerekenler.....	97
Eğitim Sistemi Açısından İmkân/Fırsatlar	97
Zorluk/Tehditler.....	101
Yapılması Gerekenler.....	104
Öğrenciler Açısından İmkân/Fırsatlar, Zorluk/Tehditler ve Yapılması	
Gerekenler.....	106
İmkân/Fırsatlar.....	106
Zorluk/Tehditler.....	109
Yapılması Gerekenler.....	110
Öğretmenler Açısından İmkân/Fırsatlar, Zorluk/Tehditler ve Yapılması	
Gerekenler.....	112
İmkân/Fırsatlar.....	112
Zorluk/Tehditler.....	113
Yapılması Gerekenler.....	115
Yöneticiler Açısından İmkân/Fırsatlar, Zorluk/Tehditler ve Yapılması	
Gerekenler.....	116
İmkân/Fırsatlar.....	116
Zorluk/Tehditler.....	117
Yapılması Gerekenler.....	118
Sonuç Yerine.....	121
Kaynakça.....	123

GİRİŞ

Günlük yaşamın en önemli paydaşı hâline gelen dijital araçlar, alışverişten çeşitli konulardaki araştırmalara varıncaya kadar, küçükten büyüğe her kesimin elinden düşürmediği bir noktaya evrilmiştir. Dijitalleşme; üretici/tüketici, satıcı/alıcı, öğretmen/öğrenci, işveren/işçi, müdür/memur gibi saymakla bitiremeyeceğimiz, kısaca her kesimin ve grubun bir yerde mecbur olduğu bir sürece dönüşmüştür. Dijital teknolojiler bireyin sosyalleşmesinde, iletişimde, öğrenmesinde; bir yeri görmesinde, tanınmasında veya incelemesinde en önemli destek aracı konumuna yükselmiştir. Evde, yolda, iş yerinde, tarlada, fabrikada irili ufaklı kullanılan birçok araç, yapay zekânın da devreye sokulmasıyla birlikte muazzam bir ürün gamı oluşturmuştur. Bireyin yaşı, mesleği, cinsiyeti, konumu fark etmeksizin bu araçlardan maksimum seviyede yararlanabilmesi için bunları üretmesi, geliştirmesi, tanınması ve kullanılabilir yeterliğe sahip olması gerekmektedir. Eğer bu araçlar bilinçli bir şekilde yönetilmezse, her birey kendi koşulunda bu araçların mağduru ve mahkûmu hâline gelebilir. Bununla birlikte insanın, gündelik yaşamında karşı karşıya kaldığı bu çoklu dijital ürün yelpazesinde bilinçli bir tüketici olabilmesi için gerekli olan psikolojik ve pratik oryantasyon sürecini sağlıklı bir şekilde yönetmesi de elzemdir. Bu konuda, dijital yerli olan genç neslin dijital göçmenlere göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Ancak gençlerin bu araçları, daha çok pozitif yönde kullandığı ve özellikle öğrenmeyi destekleyecek uygulamaları rahatlıkla kullanabildiği net bir şekilde söylenememektedir. Her yaşta, her yerde, her konuda kullanılıyor olmasından ve bir anlamda zorunlu bir ortam oluşturmasından dolayı uyum sürecinin kolaylaşacağı söylenebilir. Kentten köye her yerde, gençten yaşlıya herkes sadece iletişim amaçlı bile olsa akıllı ve interneti olan bir cep telefonu kullanmak durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu da öğrenmeyi ve bu araçlarla uyumlu bir şekilde yaşamayı kolaylaştıran bir unsur olarak dile getirilebilir. Eğitim sektörü açısından da dijital teknolojinin, donanım ve yazılım tabanlı araçlarıyla vazgeçilmez bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Tüm paydaşların bu ürünlerden en iyi şekilde yararlanması için mental (zihinsel) durumla donanımsal yeterliğin eş zamanlı yönetilmesi, dijital eğitim araç oryantasyonunu kolaylaştırabilir. Dijitalleşmenin oluşturduğu kusursuz fırtına içerisinde yok olmamak için, bu dönemde hatalar minimum, doğrular maksimum seviyede yapılmalıdır.

1. BÖLÜM

DİJİTALLEŞME SÜRECİNE KURAMSAL AÇIDAN GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Temel Kavramlar

Belirlenen hedefe varabilme hususunda akıntıya karşı kürek çekmek ne kadar yanlış ise rüzgârı arkaya alıp ilerlemek de herkesçe bilinen mantıksal bir doğrudur. Dünyada, eskisine nazaran hızlı ve küresel etkileri çok daha fazla olan değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Gerçekleşmekte olan bu farklılaşmaları engellemek de mümkün görünmemektedir. Artık insanlık açısından yapılması gereken, sürece uyum sağlayıp, onu yönetmeye çalışmak ve bu sayede oluşabilecek zararlı durumları engelleyip, yarar düzeyini artırmak için çabalamak olmalıdır (Kahramanoğlu ve Döş, 2021). Tarih boyunca kalıcı etkisi olan birçok değişim yaşanmış ve bunların her birine tanımlanmaları bakımından birtakım özel isimler verilmiştir. Çapı, boyutu, hacmi, hızı, etki alanı gibi faktörler açısından geçmiştekilerin hiçbirine benzemeyen yönleriyle, yaşanmakta olan bu özel sürece dijitalleşme; hâlen devam eden bu yeni modern dönemin adına da en belirgin özelliğine işaret etmesi cihetiyle dijital çağ denilebilir.

Araştırmanın eksenini oluşturan dijitalleşme kavramının açıklanabilmesi ve anlaşılabilmesi için ilgili birçok kavrama başvurulması gerekmektedir. Benzer özellikler taşıyan bu kavramlar, birbirleriyle doğrudan ilişkilidir ve bir terimin açıklanması diğer kavramların açıklanmasını da zorunlu kılmaktadır (Günay ve Arıdur, 2001). Sağlıklı bir zeminde konuyu tartışabilmek için kavramların sahip oldukları kendilerine özgü anlamlarını bilmek, farklılıklarını açıklamak, uygun bir terminoloji oluşturmanın önemli bir parametresidir. Bir bakıma kavramlardan birinin ne olduğunu anlayabilmek için, öncelikle ilişkili diğer kavramların da ne olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir (Yılmaz, 2009). Bu istihlaldan bir kısmını farklı alt başlıklar altında açarak detaylandırmak bir zorunluluk teşkil ederken bazı terimlerin sadece tanımlarıyla yetinilecektir. Zira her birini farklı uzun araştırmaların konusu yapıp bu çalışmanın içerisine almak, merkezden uzaklaşarak hacimsel bir büyüklüğe neden olacaktır. Süreç içerisinde kullanıla-

çak kavramlar; sanayileşme, endüstri, teknoloji, bilgisayar, internet, sosyal medya, yapay zekâ, metaverse, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, dijital, dijitalleşme, dijital dönüşüm, dijital dönüşürme, dijital çağ, dijital iletişim, dijital araçlar, dijital göçmenler, dijital yerliler olarak sıralanabilir. Bununla birlikte dijitalleşmenin sosyokültürel ve ekonomik etkileri, eğitim ve öğretime yansımaları, öğretimin paydaşları olan öğrenci, öğretmen ve yöneticiler tarafından kabulü ve kullanımı gibi konular aynı çerçevede değerlendirilmesi gereken boyutları olarak kabul edilebilir. Özellikle eğitimde kullanılan dijital araçları; yazılım, donanım, ortam ve iletişim temelli gibi gruplara ayırmak mümkünken; öğrenci, öğretmen ve yönetici gibi kullanıcıya göre değişen dijital araçlar tasnifi yapmak da mümkündür. Yine bu kapsamda dijitalleşmenin din eğitimine etkileri konusunda; imam-hatip lisesi meslek dersleri müfredat ve programlarına yansımalarını ve İHL meslek derslerinin öğretiminde kullanılan dijital araçlarla bunların öğretiminde ortaya çıkan imkân ve zorlukları analiz etmek, odaklanarak derinlikli çalışma yapabilmek açısından önemli görünmektedir.

İnsanoğlu üretmeye başlamadan önce tabiatta toplayıcılık ve avcılık yaparak hayatını sürdürüyordu (Öcal ve Altıntaş, 2018). Dolayısıyla bu çalışmanın konusu dikkate alınarak; “Her şey, insanın üretmesiyle başladı” ifadesini kullanmak yanlış olmayabilir. Cilalı Taş Devri olarak bilinen, bilim dünyasının ise neolitik devrim olarak tanımladığı süreç, insanoğlunun avcılık ve toplayıcılığa dayalı göçebe bir yaşamdan besin üretimine dayalı yerleşik hayata geçtiği, insanlık tarihinin en önemli merhalelerinden biridir (Childe, 2009). Uzun bir süre sonra insanlık, klasik zirai üretimin ardından, nüfusun ve kentleşmenin artmasıyla birlikte diğer imalat alanlarında faaliyetler başlatarak sanayi üretimine geçmeye başladı (Duman, 2008). İnsan-doğa ilişkisinin bir süre sonra insan-insan ilişkisine dönüşmesinin ardından oluşan oksimoron (zıt iki durum) fırtınası, çelişkilerle ve kendi içinde mücadeleyle sürdürülen bir yaşamın temerküz etmesine sebebiyet vermiştir (Kongar, 1985).

İnsanoğlu, kendisini özne kabul ederek saldırgan bir tutumla (Heidegger, 1998) ürettikçe tüketti, tükettikçe de daha çok üretti ve gerçek ihtiyaçların ötesinde yapay bir gündelik hayatın içerisinde hızla ilerlemesini sürdürdü. Doyum arayışında olan insan, bu hevesini giderebilmek için makineleşmenin ötesine geçerek, yeni teknolojik araçlarla daha çok adette ve çeşitte üretmeye devam etti. Üretme ve tüketme, sürekli pedal çevirmenin zorunda olduğu bir bisiklet metaforu üzerinden serüvenini hızlandırdı. McLuhan’ın; “Araçlarımızı biz şekillendiririz ve karşılığında da onlar bizi şekillendirirler” (URL 1) ifadesi esas alındığında, sanayi veya diğer adıyla endüstri devrimleri birbirinin ardı sıra bir zorunluluk olarak yapılmalıydı. Tarihsel olarak dünyada yaşanan endüstri ya da sanayi devrimleri 4 aşamadan oluşmaktadır. İlk ikisi için, bir anlamda makineleşmeyi de dile getirdi-